

FELSEFE DÜNYASI

2013/1 Sayı: 57 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 25 (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

SEMERKANDİ SONRASI OSMANLI ARGÜMANTASYON TEORİSİ: SAÇAKLIZÂDE'DE SÂİL*

Mehmet K. KARABELA**

Diyalektik söylemin (*cedel*) klasik İslam düşünce tarihinde, 10. ve 12. yüzyıl boyunca, teoloji, felsefe, hukuk, dilbilgisi ve şiire etki etmesinden iki yüz yıldan fazla bir süreden sonra, Semerkandi, 13. yüzyıl sonlarında *âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara* olarak adlandırılan argümantasyon teorisini ortaya çıkarmıştır. Semerkandi'nin kendisinden önceki *cedel* ve hilaf metotlarını sentezleyerek ortaya koyduğu bu yeni teori, Osmanlı düşünürleri tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edilmiş ve üzerinde çalışılmıştır. Larry B. Miller, Semerkandi'den sonraki Osmanlı ilim adamlarının Semerkandi'nin ortaya koymuş olduğu argümantasyon teorisinin ötesinde yeni bir şey söylemediğini iddia etmektedir. Bu makalenin amacı, Saçaklızâde'de argümantasyon teorisinin iki önemli unsurundan biri olan *sâil*'i (soru soran) mercek altına yatırıp Larry Miller'in tezinin sağlamlığını tartışmaya açmaktır.

Öncelikle makale başlığında kullanılan argümantasyon teorisi ile 14. yüzyıldan itibaren başlayıp 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden ve kendine has form ve içeriği olan bir argüman ve tez ileri sürme ve onu delillendirme veya bir tezi, delili çürütme teorisi kastedilmektedir. Bu teorinin (*âdâbü'l-bahs*) önceki metottan (*cedel*) kavramsal olarak en ayırıcı özelliği *cedel*den kendisini ayırtırması ve *âdâbü'l-bahs*'in hakikati arama amacı gütmesidir. Buradaki hakikat, mantıki hakikat, yani teknik ifade ile “savab”ın bulunmasıdır. Aynı zamanda, Osmanlı argümantasyon teorisi diye adlandırmanın nedeni, Semerkandi sonrası bu teoriye en çok katkıda bulunan Osmanlı sınırları içinde yaşamış alimlerdir. Bu çerçevede Avrupa'da bu teorinin popüler olması ünlü Alman şair Goethe (1832)

* Bu makale 1-3 Kasım 2012 tarihleri arasında Türk Felsefe Derneği-Sütçü İmam Üniversitesi ve Kahramanmaraş Belediyesi'nce düzenlenen “Felsefe-Edebiyat ve Değer” isimli sempozyumda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** İpek Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr., mkarabela@ipek.edu.tr

tarafından takdirle karşılanmış ve Mısır ve Suriye’de Ezher Rektörü Hasan Attar tarafından büyük bir destekle Arap dünyasına Osmanlı entellektüel farklılığını kabul edilerek 1920’lere kadar Saçaklızâde’nin *Risale el-Velediyye* isimli eserini Ezher Üniversitesi’nde ders kitabı olarak okutulmasını sağlamıştır. Hasan Attar, Saçaklızâde’nin yazdığı *Takrirü’l-Kavânîn* eserinin argümantasyon teorisi üzerine yazılan en kaliteli ve en geniş çalışma olduğunu zikretmektedir.

Bu makalede asil sorgulanan tez, Larry B. Miller tarafından öne sürülen Semerkandi’den sonraki Osmanlı ilim adamlarının Semerkandi’nin ortaya koymuş olduğu argümantasyon teorisinin ötesinde yeni bir şey söylemediğidir. Miller, 1984’te cedel ve hilaf tarihi üzerine yoğunlaşmış Semerkandi üzerine de bir bölüm ayıran tezinde, Semerkandi’den sonraki Osmanlı alimlerinden İci, Cürcani, Taşköprüzâde, Saçaklızâde ve Gelenbevi’nin, Semerkandi’nin teorisinin ötesinde yeni bir şey getirmediklerini iddia etmektedir. Bu argüman doğru mudur? Veya hangi açıdan ve ne dereceye kadar doğrudur? Makalenin asıl sorusu budur. Bu çerçevede, bu makale Saçaklızâde argümantasyon teorisinin iki önemli unsurundan biri olan soru soran (sail)’i mercek altına alıp Miller’in tezinin sağlamlığını tartışmaya açmaktır. Bunu yapabilmek için önce kısaca Semerkandi’din *Risale*’sinde sail’in kim olduğu, görevleri ve tezi öne surene (muallil) karşı elinde kullanacağı hamlelerin neler olduğu anlatılacaktır. Semerkandi’nin sail’ine kısaca değindikten sonra Saçaklızâde bu konuda neler söyledikleri ve Semerkandi ile Saçaklızâde arasındaki fark ortaya konacaktır. Makale, sonuç olarak Miller’in iddiasının geçerliliğini ortaya koyacaktır.

Semerkandi’de argümantasyon basitçe şu şekilde cereyan etmektedir. Muallil (tezi öne süren) iddiasını (tezini) ileri sürer, fakat bu aşamada delilini söylemez. Bu basamakta muallil bu iddianın amacını da ifade eder. Örneğin, muallilin tezi, “Bay X, eşini başka bir kadınla aldatmıştır.” Burada muallil bu iddianın amacını da (tahriru’l-mebahis) söyler: iddianın amacı bu tezi hukuki, ahlaki veya ekonomik açıdan incelemektir.

Basamak 1: Burada soru sorulmaz. Çünkü deliller ortaya konmamıştır. Ancak sailin anlamadığı kelimeler varsa onların anlamlarını doğru anlayıp anlamadığını belirginleştirmek için sorabilir. Fakat bu teze karşı çıkma hamlesi değildir ve olamaz.

Basamak 2: Muallil, iddiası için delilini ortaya koyar ve her delil iki önermeden (mukaddimeden) oluşur.

Basamak 3: Bu aşamada deliller bitmiştir. Ve asıl tartışma bu aşamada başlar.

Örneğin muallil önermelerle delilini aşağıdaki gibi ortaya koymaktadır.

1) Bay X'in ceketinin üzerinde başka bir bayana ait saç kılı bulunmuştur.

2) Kendi hanımının saç kılı dışında üzerinde sac kılı bulunan her erkek esini aldatmıştır.

3) Bay X, eşini aldatmıştır.

Sailin asıl görevi ve karşı koyma hamleleri Basamak 2 ve 3'te olmaktadır. Sailin elinde 3 tane karşı koyma hamlesi vardır: Nakz, münakaza ve muaraza.

1- Nakz: Delilin medlülü göstermediğini ifade etmektir. Örneğin Basamak 2'de sail, delilin delalet ettiği şeyi, yani medlülü göstermediğini söyler. Buna nakz denir. Yani, Bay X'in ceketinin üzerinde başka bir bayana ait saç kılı bulunmasının (delil), aldatmaya (medlul) delalet etmediğini söyleyerek muallili nakz eder.

2- Münakaza: Önergelerden birine yani mukaddimelerden birine itiraz eder.

3- Muaraza: Sail, burada önermeleri reddetmiyor, kendisi yeni bir delil getirerek muallilin tezini çürütüyor.

Eğer sailin delili (muaraza basamağında) muallilin öne sürdüğü delilden daha kuvvetli ise roller değişir ve Basamak 4 gerçekleşir. Buna da kalb denir. Sail muallil ve muallil'de sail olur.

Semerkandi'nin teorisini basitçe özetledikten sonra şimdi Saçaklızâde'ye geliyoruz. Semerkandi'nin *Risale*'sinde ortaya koyduğu teoriden farklı olarak Saçaklızâde *Risaletü'l-Velediyye ve Takrîrü'l-Kavânin* isimli çalışmalarında adab teorisini ikiye ayırıyor: Tasavvurât ve Tasdikât. Saçaklızâde'nin bu tarz bir formatta adab teorisini öne sürmesi tasavvurât bölümünde tarifât (tanımlar) konusunu halletmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, güzel, ahlaklı, ölümlü, kötü, iyi, onurlu gibi bu tarz ifadeler bir hüküm belirtmediği için tasavvurlar kısmına, "Ahmet iyidir veya iyi bir adamdır" dediğimizde bir hüküm verilmektedir. Bu aşamada bir hüküm verildiği için artık bu tasdikât kısmına girmektedir. Ancak, tasavvurlar net olmadan yani tüm öne sürülen iddialarda tanımlar net değilse, tasdikât kısmında tartışmanın hiçbir anlamı olmayacaktır. Bunun farkında olan Saçaklızâde, zaten âdâbü'l-bahs ilminin tasdikât ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.

Bu makalede bizim için en önemli olan ve Miller'in tezinin (yani Semerkandi sonrası Osmanlı bilim adamlarının Semerkandi ötesinde bir şey söylemedikleri) doğruluğunu sorgulatan delil, Saçaklızâde'nin tasavvurât kısmında tarifâta hacim olarak ayırdığı bölüm, tarifâta bu kadar önem vermesi ve kendisi-

nin bu konuyu adab teorisinin merkezine oturtmasıdır. Saçaklızâde, bu yönüyle sadece Semerkandi'den değil, Semerkandi'den sonra gelen tüm teorisyenlerden ayrılır. En basit şekilde Saçaklızâde Saçaklızâde şunu ortaya koymaktadır: Argümantasyonda tasavvurât net değilse tasdikâtta net olmayacaktır.

Bu çerçevede ilk önce Saçaklızâde tarifin ve tarifi şartlarını ön plana çıkartmıştır. Saçaklızâde'de artık sail, tarife itiraz edebilmektedir ve sail tarif'e men, nakz ve muaraza yapabilmektedir. Burada dikkat edilecek en önemli konu, Saçaklızâde'nin tasdikât konusuna gelmeden bu 3 hamleden bahsetmesidir. Burada, Saçaklızâde Saçaklızâde, tarif değil, taksim'e de aynı ölçüde yer ayırmasıdır.

Saçaklızâde'ye geldiğimizde sail, soru soran, bir argümantasyonda sadece hüküm bildiren tasdikât kısmında değil, argümanın temellerinin atıldığı tasavvurât, yani önermelerden önce tanımlar kısmında çok aktif bir hale gelmiştir. Sailin pasif konumu bu basamakta sona ermiştir. Bunu en açık ve en detaylı bir şekilde Saçaklızâde ortaya koymuştur. Sonuç olarak Miller'in tezi, İci, Cürcani ve Taşkoprüzâde için geçerli olsa bile, Saçaklızâde için geçerli değildir.

ÖZ

SEMERKANDİ SONRASI OSMANLI ARGÜMANTASYON TEORİSİ:

SAÇAKLIZÂDE'DE SÂİL

Diyalektik söylemin (*cedel*) klasik İslam düşünce tarihinde teoloji, felsefe, hukuk, dilbilgisi ve şiire etki etmesinden iki yüz yıldan fazla bir süreden sonra (onuncu ve on ikinci yüzyıl boyunca), Semerkandi, *âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara* bilimini ortaya çıkarmıştır. Semerkandi'nin kendisinden önceki *cedel* ve hilaf metotlarını sentezleyerek ortaya koyduğu bu yeni söylem, Osmanlı düşünürleri tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edilmiş ve üzerinde çalışılmıştır. Larry B. Miller, Semerkandi'den sonraki Osmanlı ilim adamlarının Semerkandi'nin ortaya koymuş olduğu argümantasyon teorisinin ötesinde yeni bir şey söylemediğini iddia etmektedir. Bu makalenin amacı, Saçaklızâde'de argümantasyon teorisinin iki önemli unsurundan biri olan *sâil*'i (soru soran) mercek altına yatırıp Larry Miller'in tezinin sağlamlığını tartışmaya açmaktır.

Anahtar sözcükler: *Osmanlı Düşünce Tarihi, Âdâbü'l-Bahs, Saçaklızâde, Semerkandi, Mantık, Diyalektik, Cedel*

ABSTRACT

POST-SAMARQANDI OTTOMAN ARGUMENTATION THEORY:

THE QUESTIONER IN SAÇAKLIZÂDE

After more than two centuries of the diffusion of argumentative discourse into theology, philosophy, law, grammar and poetry in the classical period (tenth through twelfth centuries), Shams al-Din Samarqandi claimed to have discovered the science of “âdâb al-bahs.” Ottoman intellectuals contributed individual treatises on the subject. Âdâb al-bahs as a theoretical genre of argumentation theory carried on until the late nineteenth century. Larry Miller argues that none of the post-classical writings went much beyond the

rules that Samarqandi gave in the *Risala* and *Qustas*. This article specifically questions Miller's claim.

Keywords: *Ottoman Intellectual History, Âdâbü'l-Bahs, Saçaklızâde, Samarqandi, Logic, Dialectic, Jadal*

KAYNAKLAR

- Larry Benjamin Miller. *Islamic Disputation Theory: A Study of the Development of Dialectic in Islam from the Tenth through Fourteenth Century*. PhD. diss., Princeton University, 1984.
- Saçaklızâde. *Takrirü'l-Kavanin el-Mütadavele min ilmi'l-Münazara*. Istanbul, 1322.
- Saçaklızâde. *Risâle el-Velediyye*. Hacı Mahmud Efendi 6150.
- Şemseddin Semerkandi. *Risâle fî Âdâbil-Bahs*. Ayasofya 4437